

В.В. Терлецький

**«АДРЕСУЙТЕ ТАК: «В ЧЕРНІГІВСЬКУ ГУБ.
ГЛУХІВСЬКИЙ ПОВІТ»**

У статті подані свідчення про життєві та творчі зв'язки К.Д. Ушинського з Глухівським повітом Чернігівської губернії, в якому пройшла значна частина його свідомого життя. Повідомлення на основі вивчення літературних джерел та архівних пошуків зможе в певній мірі слугувати матеріалом для написання науково-вивіреної біографії видатного педагога-демократа, яка, на жаль, навіть після 140 років від дня його смерті не підготовлена і, зрозуміло, не доведена до широкого загалу читачів.

Рядок, взятий за назву статті, – слова славетного педагога К.Д.Ушинського, які адресовані колезі Миколі Олександровичу Корфу 23 травня 1870 р. Костянтин Дмитрович просив порадувати його листом і надав свою адресу: «Шостенський пороховий завод, а звідти – до хутора Богданка». Це хуторське поселення входило тоді саме до складу Глухівського повіту. За опублікованими матеріалами, К.Д. Ушинський опинився тут у 1851 р., коли в якості чиновника департаменту іноземних віросповідань Міністерства внутрішніх справ перебував у Чернігівській губернії в довгостроковому службовому відрядженні.

Біографи педагога зазначають, що у той час він отримав завдання дослідити стан сектантських рухів у цьому регіоні. Ще за два роки до відрядження 26-річний Костянтин Дмитрович заніс до свого «Щоденника» такі рядки: «Чи багато я прошу у тебе, доля? Самий маленький куточок під ясним небом посеред запашних нив, тінистих гаїв, помірну працю і забуття, забуття всіх і від всіх. Я міг би ще просити у тебе улюбленої жінки і добрих друзів..., але ти така скупа!» [1]. Пригнічений настрої пояснюється тим, що він обертався в колі російського чиновництва, про яке писав: «Чиновничий пролетаріат – ледве не самий смутний, самий важкий пролетаріат у світі, і в крайній мірі – самий згубний... Душа отрнується мало-помалу, життя виснажується з болем і по краплинам» [1]. Обставини життя змусили його впасти у відчай: «Невже мені доведеться загинути у цій в'язниці...; в якій немає навіть стін, щоб розбити собі голову?» [1].

У цей період Костянтин Ушинський зустрівся з дочкою поміщика хутора Богданка Семена Степановича Дорошенка (1794-1843) Надією. Деякі біографи педагога, не наводячи конкретних джерельних даних, пишуть, що це була його «подруга дитинства». З цим можна погодитись. Ще у другій половині 60-х років минулого століття старожил Богданки В.Г. Шелудько (1885-1978) переповідав автору статті, що в хуторі знаходилась «чавунна плита, а потім – гранітна, з валуна – пам'ятник Матвієвському, який помер 1825 р... Матвієвський – дід по матері Надії Семенівни» [2, 169]. За

«Родословною книгою Чернігівського дворянства» Г.О. Милорадовича, дружиною С.С. Дорошенка була Олександра Георгіївна Матвієвська [3]. Саме від Матвієвських хутір Богданка дістався Дорошенкам. До сказаного додамо, що, певне, саме чоловік Олександр Георгіївни, Матвієвський, був цейхвахтером (станом на 1805 р.) Шосткинського порохового заводу [4].

Коли у Новгород-Сіверському померла мати Кості Ушинського Любов Степанівна з роду Карпинських, то в 1837 р. його батько Дмитро Григорович одружився вдруге – на сестрі командира Шосткинського порохового заводу В.В. Гербеля Наталії Василівні. Як згадував згодом приятель майбутнього педагога по Новгород-Сіверській гімназії, його біограф М.К. Чалий, після цього «коло знайомств Д/митра/ Г/ригоровича/ розширилося, у нього постійно бували гості, більшою частиною військові» [5]. Зрозуміло, що в першу чергу із військового заводу у Шостці.

Думається, що тоді у Новгород-Сіверському, на Покровщині, в будинку Ушинського були і Матвієвський, і С.С. Дорошенко. Зв'язок названих осіб, до того ж в певній мірі родинний, привів, на нашу думку, до знайомства підростаючих Кості Ушинського і Надії Дорошенко.

У 1851 р. вони знову зустрілися. Костянтин Ушинський, взявши до рук альбом Надії (а хто з родин того часу їх не вів!), вписав до нього дещо змінені пушкінські поетичні рядки:

Нам разный путь судьбой назначен строгой,
Вступивши в жизнь, мы быстро разошлись,
Но невзначай, проселочной дорогой
Мы встретились и братски обнялись [6, 372].

Ці рядки дивовижно правильно і влучно змальовували обставини і їх знайомства, і нової зустрічі. Вони правдиво відбивали душевний настрої, почуття Костянтина Дмитровича, який в альбомі Надії Дорошенко зазначив час і місце їх написання: «Січень 5.1852 р. Хутір Богданка». До цього ж альбому Ушинський заніс і іншого, тепер вже власного вірша:

Как часто я, мой милый друг,
Смотрел с тоскою безотрадной
На все живущее вокруг –
Добычу глупости и скуки жадной!
Как часто я, угрюмый, одинокий,
Глядел на жизнь как на служенье
Судьбе и глупой и жестокой,
И видел в ней одно бесплодное бorenье!

Зверху, над рядками поезії, у правому кутку альбому Надія Семенівна написала: «Я згодна». Ось таким оригінальним способом вона дала своє рішення-згоду на освідчення-пропозицію Ушинського стати його дружиною.

Окрилений, щасливий Костянтин Дмитрович вивів далі:

Так жизнь в моей душе проснулась,
 Призыву милому откликнулась она,
 Весельем ее сердце вострепнулось,
 И снова счастьем грудь полна.
 И нет тоски, и убежало горе,
 И снова цель видна
 В безбрежном море [6, 372].

В 1976 р. у Санкт-Петербурзі у відділі рукописів Пушкінського Дому автор статті мав нагоду ознайомитись з цим альбомом, невеличким за розміром (130 x 190 мм), у шкіряній оправі брунатного кольору. Особливу увагу привернули записи початку 1852 р. 6 січня особою, яка сховалася за ініціалами «Е.Б.» чи «Е.Д.» було записано вірша М.Лермонтова «На севере диком стоит одиноко...». Можливо, то був брат Надії Єгор Дорошенко (1829-1899), згодом полковник артилерії. 8 січня запис зробив І.П.Синельников – скоріш за все генерал-майор, який упродовж 1849-1856 рр. після В.В.Гербеля обіймав посаду командира Шосткинського порохового заводу.

10 січня в альбомі з'явилося два записи. Перший, чотиривірш французькою мовою, вписав «П'єр Дорошенко» – брат Надії, другий – наймолодший Костянтин, про якого знаємо лише те, що він навчався у будівельному училищі, а згодом став архітектором. З поміткою «В день від'їзду» він занотував поетичні рядки В.Жуковського.

О милых спутниках, которые наш свет
 Своим присутствием для нас животворили,
 Не говори с тоской: их нет,
 Но с благодарностию: были [2, 72].

У ті січневі (з 5 по 10) дні 1852 р. на хуторі Богданка зібралися разом брати Надії Семенівни, приятелі родини Дорошенків. Ще раніше у серпні 1851 р. родину відвідав Степан Псіол, брат Меланії Федорівни, бабусі К.Д.Ушинського по материнській лінії. Що ж тут тоді відбувалося? Святкували Різдво Христове? Чи то був час весілля Костянтина Ушинського і Надії Дорошенко? Відомо, що 12 жовтня 1852 р. в подружжя Ушинських народився їх первісток – Павло. Їх вінчання, скоріш за все, відбувалося у нашому краї. Можливо, з часом хтось із дослідників життя К.Д. Ушинського, заглибившись в метричні книги храмів навколишніх міст та сіл, встановить, де ж саме воно здійснилося.

Наприкінці 1858 р. згідно з купчою кріпості, укладеної в Петербурзькій палаті цивільного суду, маєток у хуторі Богданка перейшов до Н.С.Дорошенко від її братів Єгора, Петра, Степана та Костянтина. Відтоді у формулярних списках про службу Костянтин Ушинський вже зазначав: «Чернігівської губернії в Глухівському повіті вісімсот десятин землі з населеними на них 60 душами селян (маєток дружини, благопридбаний)» [6, 364].

Богданка стала для нього тим куточком

українського Полісся, де він час від часу відпочивав душею і тілом від столичної суєти і турбот свого нелегкого життя, де вивчав народні звичаї та обряди, проникав в їх повсякденне буття. Уродженець містечка Вороніж на Глухівщині, вихованець сільськогосподарської школи М.М.Неплюєва у Воздвиженському, а потім Глухівського учительського інституту (1895-1897) І.С.Абрамов переповів спогади старожилів цього поселення про К.Д.Ушинського: «Було, прийде до нас на роботу, попробує наших трудів і скаже: «Так, братці, тяжка ваша робота!». Чи косимо сіно, бувало, чи дрова пиляємо в лісі в нашому, на десятині, до всього йому діло, всього спробує і скаже все одне й теж: «Так, братці, тяжка ваша робота» [7]. Ставлення педагога до селян-хліборобів було щирим і доброзичливим. Біографи Ушинського розповідали, що літом 1863 р. він при наділі селян землею добровільно зменшив викупну плату на п'яту частину, «завжди тягнув руку» за селян.

Згаданому І.С. Абрамову (1874-1960) належить стаття «Украинский элемент в воспитании Ушинского» («Народный учитель», 1909, № 11-12). Існують свідчення, що він від гурту учителів Сіверщини вітав учасників 2-го ім.К.Д.Ушинського Всеросійського з'їзду педагогічних працівників Росії, який проходив у Петербурзі з 30 грудня 1913 р. по 5 січня наступного року. У журналі «Народный учитель» (1914, № 1, січень) сповіщалося, що на з'їзд була запрошена дочка Ушинського Н.К. Потто. Тут трапилася журналістська помилка. «Н.К.» – це Надія Костянтинівна, яка все життя була незаміжною. А Потто – прізвище (за чоловіком) її сестри Віри Костянтинівни. Роз'яснення також слід шукати в рядках статті І.С. Абрамова «Константин Дмитриевич Ушинский, как великий педагог», написаної ним на початку 1946 р. з нагоди 75-річчя від дня смерті К.Д. Ушинського. У рукописі зазначається: «После собрания к И.С.А. (стаття писалася від третьої особи – В.Т.) подошла родная дочь Ушинского Надежда Константиновна Ушинская и благодарила за слово: «Мне особенно приятно было слышать сочувственную речь о моём отце из уст земляка. Значит, на родине моего отца любят и ценят его». Она пригласила И.С.А. приезжать в Богданку» [8].

На самому початку 70-х років минулого століття було знайдено два невідомі до того часу листа К.Д. Ушинського, які розкривають подробиці його приїздів до Богданки з-за кордону, клопотів педагога по господарству, імена родичів, знайомих, сусідів по маєтку. Перший був датований 6-го серпня 1866 р., а другий – «1868. 30 травня. Богданка». Їх тексти наведені автором статті у роботі «Костянтин Ушинський і Сумщина» (Суми, 1998). Адресувалися вони Якову Степановичу. У республіканському науково-методичному збірнику «Педагогіка» (К.,

1970) було зроблено помилкове припущення, що кореспондентом Ушинського був «родич сім'ї, можливо, з боку матері К.Д.Ушинського – Любові Степанівни». Що родич, то вірно, проте не з боку Л.С.Ушинської (народженої Карпинської). Листи надсилалися Якову Степановичу Дорошенку (1807-1893), службовцю Глухівського повітового суду (1822-1836), попечителю сільських запасних магазинів Глухівського повіту (1838-1845), власнику хуторів Кучеровський та Дорошенковий Глухівського повіту [9, 34-36].

Виникає питання: де мешкав Я.С. Дорошенко у 1866-1868 рр. – часі написання листів Ушинського до нього? Окрім згаданих хуторів він мав ще маєток у с. Баничі, коли в 1839 р. одружився на Єлизаветі Миколаївні Коропчевській. Скоріш за все – на хуторі Дорошенковому. В приході церкви цього села у 1848 р. народився його старший син Іван, який став батьком історика, публіциста і громадського діяча Дмитра Дорошенка (1882-1951). Про коріння свого роду Дмитро Іванович в одному з листів писав: «Дорошенків хутір – моє рідне гніздо хоча лежить у Глухівському повіті, але на самій межі Новгород-Сіверського». Не випадково ж він взяв собі такі псевдоніми: «Надесманець», «Хуторянин з-під Глухова». А далі в тому ж листі зазначав: «К.Д.Ушинський був нашим родичем і хрещеним батьком мого батька; я й досі ношу золотий годинник, подарований ним моєму батькові, – одинока пам'ятка минулого, що я її вивіз на еміграцію!» [10]. Яків Степанович Дорошенко був рідним дядьком дружини педагога Надії Семенівни Дорошенко (1831, хут. Богданка – 1914, м. Київ).

Богданка на Глухівщині була тим поселенням, де Ушинському натхненно і легко працювалося над своїми творами. Не випадково ж його біографи зазначали, що «український побут Чернігівської губернії значною мірою відбився у славетному «Рідному слові» Ушинського». Так, наприклад, у невеличких уривках «З дитячих спогадів» автор з художньою простотою та задушевністю оповідає про те, як зустрічають у нас Різдво, як хлопчакі ходять по хатах засівати і поздоровляти хазяїв з Новим роком, як щедрують, колядують, випалюють свічкою хрести на дверях, повернувшись із церкви зі Страстей Господніх. Або ще: «Краща дитяча книжка Ушинського «Рідне слово» опрацьовувалась в колі його сім'ї: вона відображає відомі його дітям природу і звичаї Новгород-Сіверського повіту. В захоплюючих дитячих спогадах «Рідного слова», що перейшли і в інші наші хрестоматії, даються картини з життя сім'ї самого К.Д. Ушинського» [11].

Надзвичайно широко використовував педагог у своїх творах прислів'я, приказки, загадки, казки. Багато цих блискучих зразків усної народної

творчості мають українське походження і широко вживаються в українському Поліссі, що зазначав і видатний український громадський та культурний діяч, учений М.П. Драгоманов. Із далекої Флоренції 25 грудня 1872 р. він писав М. Бучинському: «З російської педагогічної літератури щитав би дуже потрібним переробити «Родное слово» випуск I-II, що було б тим легше, бо автор – Ушинський – сам чернігівець, деякі сказки і пословиці і т.д. малоруські» [12].

К.Д.Ушинський добре знав Глухівщину. Це, зокрема, засвідчують рядки з його статті «Глина і що з неї виготовляється»: «Із особливої, тонкої білої глини, яка трапляється дуже рідко, роблять дорогий фарфоровий посуд. У нас добра фарфорова глина знаходиться в Чернігівській губернії, в Глухівському повіті» [13]. Мова йде про с. Полошки і так звану «глухівку».

Глухів і повіт, безумовно, були в центрі сімейних розмов і подорожей подружжя Ушинських, адже батько дружини педагога Семен Степанович Дорошенко (1794-1843) по виборі дворянства в 1832-1836 рр. обіймав посаду глухівського земського справника. За свідченням автора «Малороссийского родословника» В.Л.Модзалевського, він помер у Глухові і був похований на Вознесенському кладовищі.

З Глуховом була пов'язана родина Матвієвських. Чи не з роду згадуваного вже цейхвахтера Шосткинського порохового заводу, який був власником хутора Богданка – поселення, яке потім відійшло Дорошенкам? Про глухівських Матвієвських маємо інформацію з «Черниговских губернских ведомостей», які у 1861 р. повідомляли, що «Глуховский уездный суд объявляет о несостоятельности ко взносу апелляциянных денег титулярного советника Матвея и диякона Андрея Фёдоровых Матвеевских», а 28 років по тому ця ж газета повідомила, що за запрошенням глухівських шанувальників музики («известной пианистки Матвеевской») в місті відбудеться концерт на скрипці артистки Міттельдет-Голлас із Чернігова. Про піаністку Матвієвську невідомий дописувач під криптонімом «В.П.» розповідав: «Подобной пианистки ещё не слышали в Глухове, да едва ли когда и услышим».

Учительський інститут, відкритий у Глухові у 1874 р., став без перебільшення визначним центром пропаганди і втілення в життя ідей К.Д. Ушинського. Його перший директор О.В.Белявський (1832-1901) зажив слави послідовника славетного педагога, цінителя його праць. Відомий відгук Белявського про «Рідне слово» Ушинського в праці «Исторический очерк развития элементарной школы в биографиях замечательных педагогов и по уставам правительств», виданий у Глухові у 1887 р. в друкарні А. Шумицького: «Эта маленькая книжка

составила эпоху в нашей элементарной детской литературе. В ней так много пищи для детского ума, чувства и воображения, что несмотря на два десятилетия, истекшие со времени появления этой прекрасной книжки, она всё-таки не утратила своей простоты, своей свежести для элементарных школ. Все позднейшие подражания, переделки и усовершенствования книжки Ушинского бледнеют перед нею, как копии перед оригиналом».

Зрозуміло, що нащадки Ушинського занесли цей відгук Белявського до свого архіву. У 1976 р. автор ознайомився з ним при вивченні 804 фонду (архів К.Д.Ушинського) у відділі рукописів Публічної бібліотеки ім.М.Є.Салтикова-Щедрина у Ленінграді.

Майже 10 сторінок книги викладача глухівського інституту М.І.Демкова (1859-1939) «Старые и новые педагоги, их жизнь, мысли и труды» (М., 1912) присвячені розповіді про Ушинського. Інший викладач цього навчального закладу М.А. Тростников у 1901 р. отримав першу премію на Всеросійському конкурсі ім.К.Д. Ушинського за підручник для учнів початкових класів «Обучение грамоте, письму и грамматике».

До цього часу залишається недешифрованим ім'я особи, яка під криптонімом «Я.К.» опублікувала статтю про Ушинського в «Энциклопедическом словаре» Ф. Брокгауза та І. Ефрона (, СПб., 1902, Т. 35). Стиль тексту цієї публікації, фах особи, її уподобання і нахили вказують на прізвище колишнього директора Глухівського інституту народної освіти Якова Колубовського.

21 грудня 1895 р. з нагоди 25-річчя від дня смерті К.Д. Ушинського в газеті «Киевское слово» була опублікована велика стаття уродженця с. Есмань Глухівського повіту, вихованця глухівської прогімназії (1875-1885), згодом видатного українського історика, правознавця, громадського і державного діяча, академіка М.П. Василенка (1876-1935). Іншому вихідцю з Глухівщини (с. Янівка), директору Чернігівського учительського інституту О.П. Фльорову (1866-1954) належать видання «К.Д.Ушинский по поводу воспоминания о его великих заслугах для русской педагогики» (Вороніж, 1895), «Ушинский и «Родное слово» (к 75-летию со дня смерти)».

У листі до приятеля-педагога Л.М. Модзалевського К.Д. Ушинський писав: «Школу, народну школу дайте їй! (Росії – В.Т.). І тоді через тридцять років стане вона на прямий шлях». Наприкінці свого життя педагог (за спогадами дочки Надії Костянтинівни) виказав нестримне бажання побудувати на власні кошти народну школу в Богданці на Глухівщині [14]. Заповіт Ушинського було виконано у 1894 р. напередодні 25-ї річниці від дня смерті педагога. В газеті «Киевские ведомости» від 21 грудня

1895 р. зазначалося: «В хуторі Дорошенковому, Глухівського повіту (за ім'ям власників так нерідко називали хутір Богданку –В.Т.) в 15 верстах від нашого міста, спадкоємцями Ушинського в минулому році збудована прегарна народна школа. Будинок коштує не менше 10 тисяч» [9, 51-52]. Утримувалася вона на відсотки з 12,5 тисяч карбованців, покладених для цього Н.С. Ушинською. «Невистачаючі кошти, – зазначав І.С.Абрамов, – повинні бути поповнені із сум Міністерства». Проте, не Міністерство, а дочка Ушинського Надія Костянтинівна здебільшого турбувалася шкільними справами, дбала про навчання та виховання сільських дітей. Саме вона зробила все необхідне для спорудження приміщення школи. Допомогла їй в цьому дружина покійного письменника Ф.Г. Достоевського Сніткіна, адже богданівська школа побудована за проектом школи ім.Ф. Достоевського в м. Стара Руса на Новгородщині (детальніше про це – в роботах автора «Костянтин Ушинський і Сумщина», «Роде наш красний: Ушинські крізь призму століть». Дочкою педагога також були збудовані школи у с. Богданівці (1896 р.) та с. Ображіївка (1912 р.).

10 вересня 1913 р. Н.К. Ушинська уклала контракт із начальником Шосткинського порохового заводу генерал-майором Киснемським на оренду ділянки землі з будівлями площею в 1004 кв. сажнів по вул. Садовій. У 1914 р. прізвище Ушинської уже значиться серед членів Шосткинського товариства освіти [9, 56].

Коли у 1921 р. черговий голод охопив Поволжя, то вивезені з Чувашії діти-сироти і напівсироти були розміщені (біля 300 осіб) у будинку К.Д. Ушинського у його маєтку в Богданці. На жаль, у період революційних потрясінь 1917 р., громадянської війни, війни 1941-1945 рр. маєток Ушинського був зруйнований.

У своїх творах, лекціях, дорожніх нотатках К.Д. Ушинський часто згадував Сіверщину, линув до неї усією душею. То в статті «Поездки за Волхов» писав: «На нашей северной Украине норманская, финская и словянская жизнь часто перевиваются в такие узлы, которые нелегко распутать», то в «Педагогических заметках о Швейцарии (Сентябрь, 1862)» ностальгічно заносив на папір: «Опять вспомнил родину: вот село заснуло..., а песня все не засыпает», а у хвилину туги за рідним краєм на сторінці чорнового зошита записав:

Мандрівець невільний у теплім краю,
Я згадую землю холодну свою:
Її глибочезні сніги,
Її неосяжні ліси.
Прекрасне тут море і гори чудесні,
І світло прегарне в склепінні небеснім,

Природа – аж серце співа!
та стогне і тужить душа степова! [15].

Посилання

1. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Т. XI – М.-Л., 1952. – С. 44.
2. Терлецький В. Роде наш красний: Ушинські крізь призму століть. – Суми, 2001.
3. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. Т. 1. – СПб., 1901. – С. 39.
4. Столетие Шостенского порохового завода. – СПб., 1987. – С. 50.
5. Чалый М. Материалы для биографии Константина Дмитриевича Ушинского // Народна школа. – 1874. – № 4. – С. 45.
6. Ушинский К.Д. Собр. соч. Т. XI. – М.-Л., 1952.
7. И.А. /И.С.Абрамов – В.Т./ На родине Ушинского. Письмо из Черниговской губернии // Неделя. – 1901. – № 8.
8. Рукопис І.С. Абрамова. – Архів автора.
9. Терлецький В. Костянтин Ушинський і Сумщина. – Суми, 1998.
10. Дорошенко Д. Новгород-Сіверський // Сіверянський літопис. – 1995. – № 1. – С. 82.
11. Чернышев В.И. Разыскания о К.Д. Ушинском. Цит. за кн.: К.Д.Ушинський в портретах, ілюстраціях, документах. – Л.-М., 1950. – С. 93.
12. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці. Т. 2. – К., 1970. – С. 453.
13. Ушинський К.Д. Твори. Т. 3. – К., 1954. – С. 105.
14. Ушинская Н.К. Отрывок из воспоминаний о последних днях К.Д.Ушинского // Новое об Ушинском. – Ярославль, 1981. – С. 41.
15. Терлецький В.В. Початкова школа імені К.Д. Ушинського (До 75-річчя від дня заснування) // Початкова школа. – 1970. – № 7. – С. 63 (переклад вірша з російської О.І. Чемериса).

Терлецький В.В. «Адресуйте так: в Черниговскую губернию, Глуховский уезд»

В статті подаються сведения о жизненных и творческих связях К.Д. Ушинского с Глуховским уездом Черниговской губернии. Сообщаемое на основе изучения литературных источников и архивных поисков сможет в некоторой мере служить материалом для написания научно-выверенной биографии выдающегося педагога-демократа, которая, к сожалению, даже после 140 лет со дня его смерти не подготовлена и, понятно, не доведена широкому кругу читателей.

Terlets'kiy V.V. «Address so manner: in Chernigov Region (Guberniya) Glukhov District (Uyезд)»

In the article there are the informations about the family and creative connections K.D.Ushinskiy with Glukhov district. The message to be studied from the sources of the different literatures and archival searches serves as a basis for the writing the scientific and to proved biography of the outstanding educator-democrat. His biography unfortunately even 140 years after his death not to be prepared and it's clear not to be published for the wide circle of the readers.

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ВІДДІЛУ РОСІЙСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття присвячена розкриттю участі громадських діячів Чернігівщини у діяльності Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства.

Історична наука в Україні на початку ХХІ ст. розвивається в тісному зв'язку з новими потребами українського народу, що знаходиться на шляху побудови демократичних відносин. Держава в культурному відродженні ставить нові завдання, серед яких вивчення діяльності організацій, що займалися дослідженнями історії, етнографії, географії тощо. Серед них важливе місце посідають українські Громади – напівлегальні культурно-просвітницькі організації, які з'явилися в багатьох містах України наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХІХ ст. Вони об'єднували молоду національно-свідому інтелігенцію, яка активізувала своєю діяльністю український національно-культурний рух. У 70-х роках ХІХ ст. громадський рух був легалізований завдяки існуванню Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства. Вагомий внесок у діяльність Відділу здійснили громадські діячі Чернігівщини [9, 78].

Історіографія питання заснування та діяльності Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства представлена, головним чином, нечисленними працями, які висвітлюють лише загальний аспект його роботи, сконцентруючи увагу на територіальних межах м. Києва. Не існує взагалі наукового дослідження, в котрому було б розглянуто діяльність Південно-Західного Відділу на Чернігівщині. Варті уваги окремі праці Ф. Савченка, Ю. Русанова, які дозволили у загальному плані з'ясувати особливості та напрямки роботи громадських діячів Чернігівщини у Південно-Західному Відділі [16, 14]. Робота М. Сиваченка та О. Дека присвячена висвітленню життєвого шляху та творчої спадщини Л. Глібова. Проте, автори подають відомості про біографічні дані та діяльність О. Тишинського, М. Константиновича та С. Носа [17]. Джерелами для написання статті служили періодичні видання ХІХ ст.: «Київський телеграф» як друкований орган Відділу [2; 5; 6; 22], «Записки Юго-Западного Отдела Российского Императорского Географического Общества» [4; 15], «Черниговские губернские ведомости» [20; 21], «Киевская старовина» [11; 19]. Також джерелом слугували рукописні матеріали дійсних членів Південно-Західного Відділу [7; 8].

Основна частина громадських діячів